

אגדת הרבים

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> יא-יז תמוז >> בבא קמא מז-נג

רשות היחיד ורשות הרבים

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

למה התכוון החסיד? האם חזה מראש שהמסקל יאבד את שדהו? או שהתכוון שזה עשוי לקרות? מדוע לא מתפתחת שיחה בין שני הצדדים באגדה, אלא רק לעג ("ריקא") מול לגלוג? מה עמדת האגדה כלפי מושג הבעלות הפרטית—האם מה ששייך לאדם אינו באמת שלו?

המלצות ללימוד

בלימוד סיפור בגמרא, כדי לעקוב אחר מהלך העלילה, שלב אחרי שלב. לבדוק בכל שלב מה התחדש. למשל, לבדוק מה בדיוק השתנה בסיפור ברגע הדרמטי של מכירת השדה, ומנגד, מה לא השתנה (רשות הרבים נשארה אותו דבר, לא חל בה שינוי במהלך העלילה).

אגדה אחת בשבוע: בבא קמא נ ב

תנו רבנן:

לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים. מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים, ומצאו חסיד אחד, אמר לו: ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך, לרשות שלך? לגלג עליו.

למים נצרך למכר שדהו,

והיה מהלך באותו רשות הרבים ונכשל באותן אבנים.

אמר: יפה אמר לי אותו חסיד: מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך.

רקע

הגמרא עוסקת בנזקי בור, כולל חפצים שהונחו בידי אדם ברשות הרבים ועשויים להזיק להם.

הגמרא אומרת שאדם שחפר בור ברשות הרבים, והעביר אותו מבעלותו לבעלות הציבור - פטור מלשלם על נזקי הבור. בהמשך מובאת האגדה שלנו (לפני כן מובאת עוד אגדה, על נחוניא חופר שיחין שהיה חופר בורות מים לתועלת הרבים, ובתו נפלה לבור כזה וניצלה. מומלץ לעיין גם באגדה זו, הקשורה אף היא לנושא).

על האגדה קטעים מהמקורות על לימוד אגדה (אחת לכמה אינויות)

אך ההגדות, מהם שנוהגים מהם דרך הצעה והקדמה לענין שרוצים לנחצו ולאמצו, כמו שאמרו: "כשירד רבון העולמים למצרים", לנחץ האמונה שיציאת מצרים היתה בכונה רבה מאת הא-להים יתברך, לא במקרים ולא במצועים מתחבולות בני אדם וברוחניות כוכבים ומלאכים ושדים, וכל אשר יעבור בלב מחשב, אבל בדבר הא-להים לבדו, ואמרו ע"ד מה שהם אומרים כביכול, ר"ל אם היה יכול להיות כך היה כך וכך... ומהם ספורים ממראות רוחניות ראום, ואין זאת פליאה על החסידים ההם שיראו צורות, מהם דמיוניות, בעבור גודל מחשבותם וזכות דעותם, ומהם צורות שיש להם ממש אמתי מחוץ כאשר ראו אותם הנביאים, וכן בת קול שלא פסקה מהם בבית שני... ומהם מה שהם משלים מובאים על סודות החכמות נמנע גלותם, מפני שאין להמון תועלת מהם, והם מונחים לחקור ולחפש ליחידים, כשיגיע אליהם מי שהוא ראוי להם אחד בדור או בדורות. ומהם מה שנראים כשקר—ויתבאר ענינם עם מעט עיון...

רבי יהודה הלוי, הכוזרי ג

למאמר ההגותי, ראה עמוד 2 במוסף הנדל"ן

העמקה בסוגיה

זה נראה סיפור מוסר קלאסי, גורל אירוני של המזלזל באחרים ונפגע מהנזק שהוא עצמו גרם. ובכל זאת, יש בעיה קלה: הדו-שיח בין המשתתפים בסיפור נראה לא מכובד. גם אם רוצה האגדה להראות שאחד מהצדדים צדק ואחד טעה, לא צריך שהם ילעגו זה לזה. החסיד, לכאורה האיש המוסרי בסיפור, פותח את דבריו אל המסקל בלגלוג: "ריקא". גם המסקל מחזיר לו לגלוג, ואינו משיב לטענה. לא היה אפשר לנהל שיחה רצינית ועניינית יותר? הפנייה "ריקא" אכן מביעה זלזול, אבל משמשת גם כהבהרה מה אופי המשפט הבא. הטענה הבאה תהיה בסיסית, משהו שאדם נורמלי אמור להסכים איתו, אלא אם כן הוא נבער מדעת. לא מובן מאליו שטענה של חסיד תהיה כזו: כבעל רמה מוסרית גבוהה, עשוי חסיד להוכיח את זולתו על קומה גבוהה שלא השיג, או להסביר לו את הפשר העמוק של חטאו. אבל החסיד מבהיר מראש שהוא הולך לטעון טענה פשוטה ביותר. האמנם הטענה פשוטה? הרי השדה שלי הוא רשותי, ומה שמחוץ לו אינו רשותי, מה פשוט מזה? אולי לכן מלגלג האיש, ואינו קונה את הצגת הטענה כפשוטה, בעיניו זה סתם פתגם חסידות. ייתכן אף שהוא אינו "ריקא", והוא מבין את רוח דברי החסיד: אין באמת רשויות, רכוש האדם אינו שלו באופן מהותי. אלה אמירות עמוקות, אבל הן לא מעניינות אותו: בתכל'ס השדה הזה שלי וזהו. ההפתעה היא שאמרת המוסר הופכת למציאות; מתברר שאין זה פתגם עמוק המזמין לגלוג, אלא תופעה מציאותית סבירה. אז, כשחווה האיש את המשמעות המעשית הפשוטה של דברי החסיד, הוא מקבל זאת. אז למה באמת התכוון החסיד? לאמירה מהותית על רשויות ובעלות, או לציון העובדה שבכלכלה הכל נזיל? ייתכן שהאפשרות השנייה נכונה, והיה צורך בחסיד שיזכיר את המציאות הפשוטה לאיש ולכולנו (בכיוון זה הולך כנראה רש"י). אך ייתכן שלאמירה שני רבדים – החסיד רצה להבהיר שלעמדתו יש גם ביטוי מציאותי, אבל אין זה גורע מהעומק שבה. אדם צריך לקחת בחשבון את הבעלות על רשותו, ויש לזה גם משמעות פנימית: מושג הבעלות הפרטית מוגבל, יחסי, זמני. מצד האמת הפנימית של המציאות – רשות האדם אינה לגמרי שלו (יש גם גישות אחרות באגדה, ואולי נרחיב עליהן בפעם אחרת). מה עם הצד השני של המשפט? האם רשות הרבים שייכת לאדם באמת? היחס בין רשות הרבים לאדם הפרטי הוא יציב. היציבות באה לידי ביטוי במבנה הסיפור: השדה נמכר, אבל רשות הרבים נשארה כפי שהייתה, האדם הולך בה כפי שהייתה לו זכות ללכת בה קודם. היציבור נשאר ציבור. דוגמה מעניינת אפשר לקחת דווקא מתחום הכדורגל: שבוע לפני כתיבת שורות אלו, ניצחה נבחרת פורטוגל באליפות אירופה, לאחר שהכוכב הגדול שלה נפצע בתחילת המשחק. כך התברר שלא שחקן אחד מנצח, אלא נבחרת לאומית. אנשים פרטיים מתחלפים, עולים ויורדים ממגרש המציאות, והעם נשאר. רשותו הפרטית של האדם זמנית ונזילה, אבל בכל זאת יש לו אחיזה ביציב ובקבוע: הקשר לכלל. כשאדם בונה את היחס הנכון לציבור (וזה מתחיל בהתנהגות הפשוטה – לא לגרום נזקים ברשות הרבים), ומבין שהרשות הציבורית היא גם שלו, יש לו חלק ונחלה בעולם הנצחי והבלתי משתנה.

ליווי מוסרי לסוגיה

מכשונות האגדה

מתוך מאמר של הרב יהונתן פיינשטון, ישיבת הר עציון

בקריאת הסיפור בהקשר הסוגיה, הזיקה המילולית הבולטת 'רשות' מצטרפת לזיקה התמאטית בנושא הרשויות, ויחד הן תורמות לסוגיה מסר רעיוני: הדגשת האיסור המוסרי שביצירת 'בורות' ברשות הרבים, דווקא לאור הבעייתיות שקיימת מבחינה משפטית-פורמאלית בחיוב תשלומין על נזקי בור ברשות הרבים, בשל חיסרון מרכיב הבעלות של החופר על הבור.

אמנם, לנקודת המבט הרעיונית-מוסרית שתורם הסיפור לסוגיה אין בהכרח השלכות הלכתיות כלשהן. ברם, הדיון בשאלה זו מרחיב ומעשיר את התמונה בכך שהוא מעמיד את הקורא על אמיתות אנושיות פשוטות ועל מסרים מוסריים חשובים שמלווים לפעמים את המציאות ההלכתית. יתר על כן, הסיפור רומז שאף מי ש'פטור בידי אדם', מפני שמבחינה משפטית לא ניתן להייבו בתשלומין, עוד עשוי לקבל את עונשו בידי שמים, כפי שקורה למסקל.

המאמר המלא יזמין לציפי אגדה היום
בפייסבוק